

ANII DE TINEREȚE AI UNOR MILITANȚI SOCIALIȘTI BOTOȘĂNENI

IONEL BEJENARU

Ultimul pătrar al secolului trecut înscrie Botoșanii în vechea mișcare socialistă și muncitorească din țara noastră, ca centru important, pe coordonate proprii, cu momente semnificative, de referință, cu o surprinzător de numeroasă galerie de promotori ai idealurilor socialiste, în formare și afirmare aici, ulterior, mulți dintre ei, lideri ai mișcării. Și, poate, nimeni n-a surprins mai fidel și mai plastic vremurile acelea de înnoire a cunoștințelor, de clarificare, de romantism, totodată, cum a făcut-o, peste ani, în „Revista ideei“, Panait Mușoiu, cel care orientase, în diferite rînduri, mișcarea socialistă locală : „ Văzui, în fine, pentru respectul adevărului și pentru dragul aducerii aminte, un grup de aprigi propagandiști, fierbînd de-acea activitate pe care o dă o convingere, pe care nu o imobilizase rutina. Școlărițe, cu ghiozdanul la subsuoară, abătîndu-se, în trecerea sau în întoarcerea de la școală, pe la un cerc anumit, unde se dezbăteau cele mai arzătoare chestii. Tineri încă la învățătură, cutreierînd de-a valma mahalalele și satele, luptîndu-se să înfrîngă lîngezeala și căutînd să introducă în spirite adevărurile ce li se arătase lorule atît de luminoase. Nicăieri poate o împreunare de forțe tinere, nicăieri o proporție mai mare de tineret de amîndouă sexele, care să îmbrățișeze cu mai multă căldură apostolatul unor idei. Și, ceea ce-i de remarcat : niște abia intrați pe pragul adolescenței aveau asupra lumii o înfrîurire pe care doar prestigiul părului cărunt, al unui fapt de vrednicie rară, îl poate insufla“¹.

Cu o industrie mică și mijlocie diversă, însumînd numeroase fabrici și ateliere, adăugîndu-se mereu altele noi la cele existente, într-un proces general de dezvoltare capitalistă a țării, Botoșanii înglobau o destul de numeroasă muncitorime — orașul, peste 7 300 muncitori² — mereu în căutarea condiției sale sociale, pe fondul agravării continue a

1 „Revista ideei“, București, nr. 10, august 1901, p. 150.

2 x x x „Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial“ (sub redacția lui N. N. Constantinescu), Ed. Politică, București, 1959.

exploatării capitaliste, organizându-se, profesional, la început, politic, în cele din urmă, cristalizându-și tot mai mult scopurile programatice de luptă și desfășurând numeroase acțiuni revoluționare, mai restrînse, de fabrică sau atelier sau generale. Este mediul cel mai propice pătrunderii ideilor socialiste, a materializării lor într-o mișcare socialistă și muncitorească proprie, la Botoșani, unde, cu ani în urmă, în 1867, lucrătorii cărămidari fondau una din primele societăți muncitorești din țară.

Regiune preponderent agricolă, Botoșanii sînt marcați, la rîndu-le, de procesul de accentuare a contradicțiilor capitaliste la sate, generator de grave conflicte, marile răscoale țărănești din 1888 și 1907 cutremurînd din plin aceste meleaguri. Au fost momente care au implicat direct muncitorimea, mișcarea socialistă, le-au antrenat în acțiuni de solidaritate, le-au înlesnit acțiuni organizatorice și de propagandă la sate, s-au repercutat în convingerile și faptele unor tineri, hotărîtoare pentru formarea lor ca militanți socialiști. Spre această lume a orașului, cu mahalalele sale, surprinzînd și prin denumire situația precară a celor ce le locuiau, a satelor și a celor mereu plecați cu jalba la oraș, în speranța mult așteptatei dreptăți, s-au orientat acești tineri și s-au angajat pe făgașul luptei cu strîmba orînduire.

Centru cultural totodată, Botoșanii găzduiau numeroase instituții de învățămînt, unele de tradiție — Școala primară „Marchian“, Liceul „A. T. Laurian“ —, de stat sau particulare. Un corp profesoral de elită, de cele mai multe ori, nelipsindu-i nume ilustre ale culturii românești, cu destui profesori școliti în trecute lupte revoluționare — pașoptiști, uniونيști moldoveni, transilvăneni — nicidecum renunțînd la idealurile puse în slujba descălușării fraților de peste munți — emigranți poloni, francezi, italieni, fideli vechilor lor programe de luptă, exercitînd o influență deosebită, cu mult în afara perimetrului școlii și nu o dată aducătoare de represalii din partea autorităților, gata să vadă în ei un veritabil pericol pentru siguranța statului. Și nu e nimic surprinzător în aderarea lor la idealurile socialiste, cum există, și din acest punct de vedere un atu al receptării lor în masa de tineri, chiar foarte tineri liceeni. Și, dincolo de conținutul precis al programelor școlare, vor descoperi acești tineri, uneori prin mijloace proprii, altelei ajutați sau împreună cu profesorii lor, elementele unei întregi structuri sociale, tributare inechității și marilor conflicte, își vor făuri orizonturi noi de conștiință, se vor angaja într-o luptă aspră pentru a o schimba. Și toate acestea nu neapărat în cadrul restrîns al școlii, ci în cel larg, al muncitorimii și țărănimii locale.

Gh. C. Sabin, fostul elev al Liceului „A. T. Laurian“ și C-tin Stăăuceanu, „băiatul popii din comuna Stăuceni, județul Botoșani, de lîngă lacul cu același nume, lac pe care vînam lișițe cînd eram elev la liceul din Botoșani“³, vor fi printre animatorii cercurilor socialiste din țara noastră, prezenți deopotrivă în grupul celor 14 voluntari mediciniști

3 Dr. Gh. Sabin, „Amintiri din războiul independenței“, București, Ed. Minerva, 1912, p. 22.

înrolați pe frontul războiului de neatîrnare a țării, de la 1877—1878. Puțin mai târziu, frații Ion și Gheorghe Nădejde, Sofia Băncilă-Gheorghiu, devenită soția lui I. Nădejde, Octav Băncilă, fratele ei, Gheorghe Chernbach, N. Leon, Henric și Simion Sanielevici, Elena Sevastos, Raul și Arthur Stavri, Ion Păun-Pincio, Panait Zosin, Mihail Nicolau, Iacob și Deodat Țăranu, Elena Vasiliu, Emanuel David, Simeon Labin, Elefterescu Spiridon-Urzică, Barbu Lăzăreanu, C-tin Graur se vor încadra, încă de pe băncile școlii mulți dintre ei, în mișcarea socialistă, fie aici, fie la Iași, București sau Galați, credincioși idealurilor sale generoase, contribuind cu un substanțial aport la răspîndirea și clarificarea ei.

Publicațiile socialiste pătrundeau și se răspîndeau la Botoșani și nu o dată surprindeau aspecte ale stării muncitorimii locale, viața satului sau cea culturală a acestor locuri. „Munca“, de la București se bucura de o bună circulație, între abonații săi aflîndu-se și cîțiva liceeni ai „Laurian“-ului ⁴, după cum , puțin mai târziu, „Revista ideei“, publicație socialistă editată de P. Mușoiu, la 1900, avea abonați pe S. Labin, Alex. Șmelț, Emma Lăzăreanu ș.a. Nu lipsesc din paginile „Vocei Botoșanilor“ numele unor socialiști — J. Boniface Hétrat, Traian Demetrescu, Anton Bacalbașa, Sofia Nădejde, P. Mușoiu, C. Z. Buzdugan —, după cum nu trebuie să surprindă editarea aici, la Botoșani, a unui organ de presă socialistă propriu, „Proletarul“, la 1 martie 1892, de către un trio entuziast de tineri localnici — Panait Zosin, Mihail Nicolau și Iacob Țăranu ⁵.

Trimis să activeze în regiunea Botoșani—Dorohoi, de Cercul socialist din Iași, într-un moment care urma răscoalelor țărănești din 1888, prezente în numeroase localități botoșănene și dorohoiene, militantul socialist Panait Mușoiu, a cărui activitate urma să asigure îndrumarea muncitorilor și a țăranilor dezorientați în urma prigoanei autorităților ⁶, s-a dovedit totodată un remarcabil organizator, de prezența sa la Botoșani legîndu-se momente însemnate ale organizării politice a muncitorimii locale, după cum a format, am putea spune, un însemnat grup de tineri socialiști care, cu puține excepții, se vor dovedi fideli o întreagă viață idealurilor revoluționare îmbrățișate. Și tot aici, la Botoșani, va lucra P. Mușoiu la definitivarea unora din scrierile sale, de pionierat în literatura socialistă din România.

Pe P. Mușoiu ⁷, dar și pe Tony Bacalbașa și Ștefan Stîncă ⁸, alți doi fruntași ai mișcării socialiste, îi vom întîlni la Botoșani, la 11 septembrie 1890, luînd parte la un memorabil eveniment, dezvelirea bustului marelui nostru poet Mihai Eminescu, din fața Școlii „Marchian“, primul ridicat în țară, ultimii doi aflîndu-se printre vorbitori, prezența lor la Boto-

4 Arhivele C.C. al P.C.R., m. 37/1891, Scrisoarea lui Zosin (Botoșani) adresată lui P. Mușoiu — 1 oct. 1891.

5 „Proletarul“, Botoșani, an I, nr. 1, 1 (13) martie 1892.

6 A. Gălățeanu, N. Gogoneață, „Panait Mușoiu“, Ed. Politică, București, 1970, p. 18.

7 x x x „Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă“ (ediție de Tiberiu Avramescu), Ed. Minerva, București, 1975, p. 259.

8 Ibidem, p. 376.

șani fiind și o luare de contact cu tînăra mișcare socialistă locală. Cadrul era ceva mai larg, Botoșanii găzduind totodată un congres al studenților universitari⁹, departe de a rămîne un simplu act cultural. Cu puține zile înainte, Ioan Nădejde îi scria lui P. Mușoiu: „Du-te la Mille și spune-i că neapărat trebuie să se face la Congresul studentesc din Botoșani o protestare din partea studenților împotriva încălcărilor de Constituție săvîrșite de guvern“¹⁰. Peste ani, într-un interviu acordat lui L. Leoneașu, publicat în „Adevărul literar și artistic“, P. Mușoiu se referea la aceste momente: „Cunoștința ce am făcut-o cu Zosin (n.n., elev al Liceului „Laurian“, atunci) la inaugurarea bustului lui Eminescu, la Botoșani, mi-a dăruit pe cel mai bun camarad. Ne-am întovărășit și am făcut din Botoșani un centru de mișcare culturală și economică unic în țară ca entuziasm și poate ca legături personale“¹¹. O prietenie de o viață i-a legat pe cei doi, de altfel, fie că locul activității lor era cînd Botoșani, cînd Bruxelles, Iași sau București.

Peste cîteva luni, în 1891, tinerii liceeni P. Zosin, Mihail Nicolau, Iacob și Deodat Țăranu, Henric Sanielevici inițiază întemeierea unei societăți socialiste, sub aparență și titulatură literară — „Eminescu“. Locul ales — Ipoteștii. Punctul de plecare — bustul lui Eminescu, recent dezvelit în fața Școlii primare „Marchian“, acolo unde, „de pe soclul cel înalt, poetul, căruia marmura albă îi scotea bine la iveală fruntea de geniu, asemănătoare cu a lui Goethe, largă, înaltă și boltită ca cerul se uita, pierdut în visări mărețe, la grădina bogată și artistică din jurul tăcutului palat al unui vechi boier moldovean...“¹². Aici îi va întîlni H. Sanielevici, cel care va evoca mai târziu acești ani, pe Zosin și Nicolau, pe a căror figură „demonică, încadrată pe pletele negre ce se revărsau de sub borurile largi ale pălăriei, spiritul revoluționar gravase trăsături de o liniștită și eroică desperare...“¹³. La Ipotești, „pe leagănul celui mai mare om pe care l-a produs pînă acum poporul românesc“, „într-o fundătură a poienii“, „vorbi mai întîi Zosin, înflăcărat, cu priviri fulgerătoare, apoi Nicolau, grav și solemn“, cuvintele lor atacînd o societate strîmbă — robia, servajul și salariatul... O dată întemeiată, societatea își începu activitatea. Acasă la Zosin, „care stătea în gazdă la un țăran, în fundul unei mahalale“, se țineau conferințe. Să reconstituim locul: „Într-o odaie mare, joasă, cu lavițe vechi și grinzi afumate, la lumina unei mici lămpi, care se lupta în zadar să gonească umbrele din unghere, ne adunam gravi și tainici ca niște conspiratori și ascultam cuvîntările șefilor noștri Zosin și Nicolau“¹⁴. Aici, prinde contur con-

9 „Vocea Botoșanilor“, an XI, nr. 33, 13 septembrie 1890, p. 1-2.

10 Arhivele C.C. al P.C.R., dos. 14/1890, Scrisoarea lui Ion Nădejde către Panait Mușoiu, 27 august 1890.

11 x x x „Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă“, p. 259.

12 „Cum am devenit socialist“, în „Viața Românească“, an IX, nr. 10-11-12/1914 (articol semnat A. B. — pseudonim al lui Henric Sanielevici).

13 Ibidem.

14 Ibidem.

vingerea într-o societate a tuturor. Cuvintele lui Mihail Nicolau, dinaintea constituirii societății, parcă începeau să se confirme „căci, zicea el, pretutindenii zorii unei lumi noi de pace și frăție încep să se arate, mulțimea se ridică, în avânt de dezrobire, în contra lupilor îmbrăcați în piele de oaie“¹⁵.

Moment organizatoric important, constituirea, spre sfârșitul anului 1891, a Clubului muncitorilor din Botoșani, între primele din țară, rod al intensificării mișcării socialiste, a clarificării muncitorimii locale, va asigura un spirit mult mai combativ, conturat în acțiuni deschise — demonstrații, greve, conflicte de muncă. Între fondatorii și animatorii săi, P. Zosin, Iacob Țăranu, Mihail Nicolau¹⁶. La 4 martie 1892, prefectura din Botoșani sesiza direcțiunii liceului „Laurian“ că elevi ai școlii sînt implicați într-o societate socialistă¹⁷. Erau, cum recunoștea însuși directorul școlii, „unii dintre cei mai sîrguincioși și mai inteligenți“¹⁸. Clubul muncitorilor din Botoșani se evidențiază rapid printr-o febrilă activitate, ajungînd să-și sporească la 100 numărul de membri, numai după două luni, să inițieze o listă de subscripție pentru formarea unei „brutării cooperative“, unele greve — cea a lucrătorilor tipografi, pentru mărirea salariilor, aducîndu-le un spor de salariu cu 10% ș.a.¹⁹ Înființarea Clubului muncitorilor din Botoșani a provocat o puternică reacție din partea burgheziei locale, care se va manifesta, ulterior, prin etalarea unui întreg arsenal de mijloace represive.²⁰ În pofida lor, „mișcarea socialistă face mari progrese în nordul Moldovei și, în special, în districtul Botoșani“²¹. Ziarul „Munca“ de la București însera în coloanele sale dese informații și relatări privind mișcarea muncitorească de la Botoșani.

La 1 (13) martie 1892, Clubul muncitorilor din Botoșani editează bilunarul socialist „Proletarul“, avînd ca redactori pe animatorii săi P. Zosin, Mihail Nicolau, Iacob Țăranu. În cuvîntul de introducere pe care-l semna, M. Nicolau creiona sarcinile transformatoare ale mișcării socialiste, concluzionînd că „lupta va fi grea, dar curajul nu ne lipsește“²².

Nu mai puțin importante sînt eforturile fruntașilor Clubului muncitorilor din Botoșani de a întemeia cluburi ale muncitorilor la Hirălău (al cărui comitet general și comitet executiv s-a ales în februarie 1891,

15 Ibidem.

16 Ionel Bejenaru, „Începuturi ale mișcării socialiste și muncitorești botoșănene“, în „Hierasus“, Muzeul jud. Botoșani, 1979, pp. 433-449.

17 N. Răutu, Jubileul Liceului „Laurian“ din Botoșani, Botoșani, Tip. „Reînvierea“, 1909, p. 84.

18 Ibidem.

19 „Munca“, București, nr. 48, 19 ianuarie 1892, p. 4.

20 Ibidem, nr. 50, 2 februarie 1892, p. 4.

21 Ibidem, nr. 52, 16 februarie 1892, p. 2.

22 „Proletarul“, Botoșani, an I, nr. 1(13) martie 1892, p. 1.

la adunarea de constituire participînd 80 muncitori)²³ și la Dorohoi (1893)²⁴.

Motivația invocată, conform căreia „lipsa de individualitate a directorului și mai ales nedestoinicia sa de a da școlarilor o îndrumare potrivită cu rostul și datoria lor“ și care „începuse a-i rătăci pe aceștia, a-i face să cadă în mîinile speculanților de idei noi și a-i duce pe drumuri greșite, primejdioase și pentru dînșii, și pentru școală, și pentru țară“²⁵ nu poate cu nici un chip să stea în picioare, idealurile tinerilor militanți socialiști fiind ferite de compromisuri, de moment sau de durată, ele mobilizîndu-i într-o luptă, chiar dacă plină de riscuri, întrutotul necesară.

O acțiune remarcabilă, probînd capacitatea organizatorică a Clubului muncitorilor din Botoșani, a fruntașilor săi, a fost sărbătorirea zilei de 1 Mai 1892. Minuțios pregătită, P. Mușoiu sprijinind-o din plin, acțiunea a generat o vie efervescentă printre muncitori și printre țărani, chemați deopotrivă, prin două frumoase manifeste, îndemn la unitate de acțiune („Oameni buni, voi care alcătuiți temelia și puterea partidei noastre, veniți să dați mîna cu muncitorii de la oraș...“ — scria Manifestul Partidei Muncitorilor către muncitorii de la țară, din 16 aprilie 1892). Furia autorităților a fost oarbă — „Se concentrează toată militărimea regională, se recurse chiar și la oastea megieșită. Se organizează numeroase patrulare să calce toate stradele. La țară fură trimise detașamente puternice de soldați. Întreg județul nu numai că părea, era curat în stare de asediu“²⁶. Referindu-se, mai tîrziu, la acest episod, și nu numai la el, P. Mușoiu scria: „A fost o fierbere obștească cum rar s-a pomenit. Mișcarea de la Botoșani înscrie una din cele mai strălucite și mai nobile pagini în istoria proletariatului țării aceștia. O pagină minunată, neștearsă“²⁷.

De altfel, nu odată, și nu fără sancțiuni exemplare, tinerii socialiști botoșăneni aveau să plătească curajul faptei lor în fața unui rigoros aparat de represiune. Relevăm, doar, excluderea din Liceul din Botoșani, în mai 1892, a șapte elevi, „dintre cei mai distinși ai școlii“, implicați în mișcarea socialistă, între care P. Zosîn,²⁸ de la Externatul de fete din Botoșani, în același an, a Elenei Vasiliu, pentru „crima de socialism“²⁹ și din nou de la Liceul „Laurian“, în februarie 1899, a altor opt elevi³⁰, între care Barbu Lăzăreanu implicați într-o nouă mișcare socialistă. Ucenicia socialistă de la Botoșani a multora dintre ei va rodi

23 „Munca“, nr. 52, 16 februarie 1892, p. 2.

24 N. Răutu, lucr. cit., p. 87.

25 Ibidem, p. 84.

26 „Revista ideei“, București, nr. 10/1901, p. 150.

27 Ibidem, p. 151.

28 N. Răutu, lucr. cit., p. 85.

29 „Voacea Botoșanilor“, nr. 18, 9 iunie 1892.

30 N. Răutu, lucr. cit., p. 96.

în continuare, fie ca animatori ai „Sotir“-ului bucureștean (I. Nădejde, Simion și Henric Sanielevici, P. Mușoiu, Ion Păun-Pincio), ai Cercului de studii sociale din București (frații Sanielevici, A. Stavri, Ion Păun-Pincio), fie ca publiciști, redactori de publicații socialiste (Ion și Sofia Nădejde, P. Mușoiu, P. Zosin, A. Stavri, Gh. Nădejde, Gh. Kernbach, I. Păun-Pincio, H. Sanielevici, Mihail Nicolau, Iacob Țăranu, C. Graur, S. Labin, Barbu Lăzăreanu), frunțași ai P.S.D.M.R. (I. Nădejde, Iacob și Deodat Țăranu, C. Graur, Th. Ficșinescu), delegați la diferite reuniuni muncitorești internaționale (Deodat Țăranu — la Congresul al II-lea al Internaționalei a II-a, Bruxelles, august 1891), membri ai grupului studenților socialiști români din Paris (Deodat Țăranu, Barbu Lăzăreanu) ș.a.